

است، یکی از سنت‌های قدیمی است که در سایر شهرهای کشور نیز اجرا می‌شده است. چاووش‌خوانان اشعاری کوتاه را در مواقع مشخصی نظیر ایام محرم و صفر، عزاداری‌ها، رفتن و برگشتن از سفرهای زیارتی و... با سبک

و سیاق خاص و با نوایی بلند می‌خوانند تا صدای خود را به گوش اهالی محله‌های دور و نزدیک برسانند و در انتهای ابیاتی که می‌خوانند، صلوات می‌فرستادند. هدف از «چاووش‌خوانی» بیش‌تر آگاهی دادن به مردم و مطلع کردن آن‌ها از برخی مراسم‌ها بوده است.

در سال‌های گذشته با شروع ماه محرم سنت «چاووش‌خوانی» در سیرجان و شهرهای دیگر کشور بیش از پیش قوت می‌گرفت اما این سنت امروزه رنگ باخته است. پرداختن به «چاووش‌خوانی» سنتی در سیرجان هم موضوعی طولانی است که در اینجا مجال پرداختن به آن نیست. هرچند با شروع ماه محرم، مداحان و سینه‌زنان سیرجانی جمع می‌شوند و مراسمی نمادین به نام «چاووش محرم» جهت آگاهی مردم از آغاز ماه محرم برگزار می‌کنند اما هرگز خبری از سنت «چاووش‌خوانی» که به سبک و روش قدیم برگزار می‌شده، نیست. در گذشته نیز تعداد «چاووش‌خوانان» هرگز به فراوانی تعداد مداحان امروزی نبوده است و از آن تعداد اندک، اکنون نفرات انگشت‌شماری در قید حیات هستند.

اصغر نوروزی در کتاب چاووش‌خوانی نوروزی، درباره‌ی تاریخچه‌ی چاووش‌خوانی می‌نویسد: رسم چاووش‌خوانی برای زائران کربلا یا مشهد از دوره‌ی صفویان و قاجاریان مرسوم شده و در سده‌ی اخیر مورد توجه فراوان قرار گرفته است.

مشغول نوشتن این مطلب بودم که با جست‌وجو متوجه شدم، چند آیین چاووش‌خوانی کشور در زمره‌ی آثار ملی به ثبت رسیده است. نتایج این جست‌وجو به شرح ذیل است:

«آیین چاووش‌خوانی عزای امام حسین در کاشان به شماره ۲۶۷۱ در تاریخ ۱۷ اسفندماه ۱۴۰۰ در فهرست میراث معنوی (میراث ناملموس کشور) ثبت ملی شده است.»

«با ثبت ملی آیین چاووش‌خوانی در فهرست میراث آثار ناملموس کشور، پانزدهمین اثر ناملموس فرهنگ عاشورایی کاشان ثبت ملی شد.» - «آیین سنتی مذهبی «چاووش‌خوانی» به شیوه‌ی استاد واصف بیدگلی» هیئت سقایی علی اکبری محله درب مختص‌آباد شهرستان آران و بیدگل با بیش از یکصد و پنجاه سال قدمت به شماره ۱۶۸۳ در زمره‌ی آثار ملی ناملموس در سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری کشور به ثبت رسید.

«آیین چاووش‌خوانی اول محرم در بوانات فارس به شماره ۱۴۴۴ در فهرست میراث فرهنگی ناملموس ایران به ثبت رسیده است.» برخی روی پشت بام می‌رفتند و چووشی می‌کردند

مهری مویدمحسنی؛ پژوهشگر فرهنگ عامه‌ی سیرجان، درباره‌ی سنت «چاووش‌خوانی»، می‌گوید: «چووشی» گویش سیرجانی «چاووشی» است و «چاووشی» نوعی اطلاع‌رسانی برای رفتن و برگشتن از سفرهای زیارتی و شروع مراسم عزاداری حضرت ابا عبدالله است. به گفته‌ی وی، اطلاع‌رسانی به مردم از طریق چووشی بوده و برخی روی پشت بام می‌رفتند و چووشی می‌کردند.

مویدمحسنی، ادامه داد: «در سیرجان و در ماه محرم، زمان برپایی چادرها و خیمه‌های عزاداری و هنگام کُتل‌بستن (دسته درست کردن) در خانه‌ی کُتل‌بندها، به هنگام ورود اولین دسته از دسته‌جات عزاداری که وارد عزاخانه‌ها می‌شد، همچنین برای شروع مراسم روضه‌خوانی «چووشی» می‌کردند.»

چاووش‌خوان‌ها از آهنگ‌هایی با صدای بلند استفاده می‌کنند

علی افسری‌نژاد؛ خواننده، آهنگساز، مدرس آواز ایرانی و محقق موسیقی مذهبی و تعزیه، درخصوص سنت قدیمی «چاووش‌خوانی» چنین می‌گوید: «چاووش» را می‌توان سمبل سفرهای زیارتی خصوصاً در زمان قدیم به شمار آورد زیرا بدون حضور چاووش‌خوان، سفر زیارتی شور و هیجانی نداشت. «چاووش» در گذشته و در اصطلاح، افرادی بودند که همراه با عزیمت کاروان زیارتی اشعاری را متناسب با مقصد آن سفر، در نواها و آوازهای مخصوصی می‌خواندند. گاهی چاووش‌ها جزو مسافران بودند که کاروان زیارتی را همراهی می‌کردند و تا رسیدن به مقصد در چند مرحله چاووشی می‌خواندند. گاهی هم جزو مسافران نبودند

اما کاروان را تا چند متری مشایعت و بدرقه می‌کردند و اشعاری را می‌خواندند.

وی ادامه داد: بعدها چاووشی در مناطق مختلف ایران، کارکردهای دیگری نیز پیدا کرد. به عنوان مثال اگر کاروانی قصد داشت به کربلا یا خانه خدا سفر کند، «چاووش‌ها» پیشاپیش (حدوداً یک ماه) در کوچه‌ها شروع به «چاووشی» می‌کردند تا مردم و علاقه‌مندان را به پیوستن به کاروان زیارتی ترغیب نمایند.

اخیراً در سیرجان نیز قبل از شروع ماه محرم، هنگام برافراشتن خیمه‌های عزاداری در هیئت‌ها، حسینیه‌ها یا تکایا، فردی در همان حین «چاووشی» می‌خواند. در یک مجلس روضه‌خوانی مشاهده کردم قبل از رفتن آخرین فرد روحانی به منبر، شخصی میکروفون را گرفت و شروع کرد به خواندن اشعار چاووشی.

چاووشی در شبیه‌خوانی (تعزیه) هم استفاده می‌شود؛ به عنوان مثال در صحنه‌ای از شبیه‌خوانی هنگامی که کاروان به قصد سفر حرکت می‌کند. در مجالس مختلف تعزیه‌خوانی، موضوع و هدف آن متفاوت است و توضیح آن در این مجال نمی‌گنجد.

برخورداری از صدای قوی، لازمه‌ی اجرای چاووش‌خوان‌هاست

این مدرس آواز ایرانی؛ در بیان سبک و سیاق چاووش‌خوانی نکاتی را بیان می‌کند: «در گوشه‌های موسیقی ایرانی گوشه‌ای به نام چاووش‌خوانی داریم. مرحوم نورعلی‌خان برومند از موسیقی‌دانان بزرگ ایران برای شاگردانش بیان می‌کند؛ گوشه‌ای در دستگاه ماهر به نام نیشابورک داریم که به سبک چاووش‌خوانی‌های قدیم خوانده می‌شود. همچنین در ردیف آوازی استاد حاتم عسگری فراهانی نیز از گوشه‌ای مختص چاووشی در دستگاه ماهر نام برده که خوانده شده است.»

به گفته‌ی افسری‌نژاد؛ «چاووش‌ها» معمولاً افرادی خوش‌صدا هستند و برخورداری از صدای قوی، لازمه‌ی اجرای آن‌هاست. هرچه صدای چاووش‌خوان، تحریر بیش‌تری داشته باشد، در واقع موفق‌تر عمل می‌کند و طرف‌داران بیش‌تری خواهد داشت.

وی می‌گوید: چاووش‌خوان‌ها معمولاً از آهنگ‌هایی استفاده می‌کنند که حالت آگاهی‌دهنده و هشدار داشته باشد. نواهای چاووش‌خوان‌ها اکثراً چپ‌کوک (صدای زیر) با شدت بالاست. آن‌ها از آهنگ‌هایی با صدای بلند استفاده می‌کنند. در واقع نوع و سبک موسیقی چاووش‌خوانی با بقیه‌ی موسیقی‌ها فرق می‌کند. به لحاظ موسیقایی، اشعار چاووشی را نمی‌توان در هر دستگاه و آواز اجرا کرد. مرسوم است آهنگ‌های چاووشی را در دستگاه چهارگاه و ماهر اجرا کنند. البته در گوشه‌های عراق و از این قبیل هم اجرا شده است اما هیچ چاووش‌خوانی، در آواز دشتی یا ابوعطا و... نمی‌خواند.

این محقق موسیقی مذهبی، درباره‌ی انتخاب نوع اشعار برای چاووش‌خوانی اظهار کرد: چاووش‌خوان‌ها اشعاری کوتاه و با وزن مخصوص انتخاب می‌کنند. در چاووشی اشعاری متفاوت و در چند وزن محدود سروده و خوانده می‌شود که گاهی رعایت بحر عروضی هم نمی‌شود و از وزن خود خارج می‌گردد. شاعر مشخصی ندارد و اغلب شعرها عوام‌فهم است. موضوع اشعار «چاووش‌خوانی» غالباً اشعار مذهبی است. چاووش‌خوان سخن از سفر، شهر مقصد زیارت، خانه‌ی خدا، امام یا اولیای مورد زیارت و... را به زبان می‌آورد و در پایان هر قطعه، مصرع یا بیتی را می‌خواند که شنونده صلوات بفرستد و کاروان و زائران را با سلام و صلوات راهی سفر نماید. به عنوان مثال اگر کاروان عازم کربلا بود، چاووش می‌خواند: «هرکه دارد هوس کربلایا بسم‌الله / هرکه دارد سر همراهی ما بسم‌الله / ای عزیزان قاسم داماد، عروسی دارد / هرکه دارد هوس نقل و حنا بسم‌الله / به دست بریده‌ی صحرای کربلا صلوات».

اگر کاروان عازم مشهد بود، چاووش می‌خواند: «ز تربت شهدا بوی سبب می‌آید / ز طوس بوی رضای غریب می‌آید / برو به مشهد و شاه رضا زیارت کن / بین که بوی غریب از غریب می‌آید / به شاه قبه طلا حضرت رضا صلوات».

افسری‌نژاد توضیح داد: از مرحوم پدرم پرسیدم، چرا شاعر گفته «ز تربت شهدا بوی سبب می‌آید» وی توضیح داد، جمع حروف کلمه‌ی سبب با محاسبه‌ی حروف ابجد عدد ۷۲ می‌شود و مقصود همان ۷۲ تن یاران شاه کربلا است که شاعر به زیرکی به این مسئله اشاره کرده است.